

LAKİT

(اللقيط)

Sahipsiz, buluntu çocuk anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte “bulmak, bir şeyi yerden almak” anlamındaki lakt kökünden türeyen ve “bulunan şey” anlamına gelen lakî, fıkıhta “terkedilmiş ya da kaybolmuş olup başkası tarafından bulunan ve anne babası da bilinmeyen çocuk” demektir. **Menbûz** da bu anlamdadır. Aynı kökten gelen **lukata** ise sahibi bilinmeyen buluntu malı ifade eder. Terkedilmiş ya da kaybolmuş çocuğu veya malı bulana **mülta-kır**, bulma işlemine de **iltikât** denilir.

İnsan hayatının korunması, insanın temel haklarının güvence altında bulunması ve bu amaca hizmet eden tedbirlerin alınması insanî bir vazife olduğu kadar dinin de gereğidir. Kur'an'da bir kimsenin hayatını kurtarmanın bütün insanları kurtarma, bir kimseye hayat vermenin bütün insanlığı yaşatma derecesinde övgüye değer bir davranış olduğu belirtilmiş (el-Mâide 5/32), İslâm'ın temel öğretisinde insan yeryüzündeki en değerli varlık, insan hayatının korunması da dinlerin gönderiliş amaçlarından ve hukuk düzeninin temel ilkelerinden biri olarak görülmüştür. Çeşitli sebeplerle ebeveyni tarafından terkedilmiş veya kaybolmuş çocukların mümkünse ebeveyninin bulunması, değilse güvenli bir usulde onların himaye altına alınıp topluma kazandırılması konusunun İslâm muhitinde dinî ve ahlâkî bir ödev olarak algılanıp bu konuda hukuk teorisi oluşturulması ve bu kimseleri korumaya yönelik bir dizi kuralın geliştirilmesi böyle bir anlayışın ürünüdür. Konu, klasik fıkıh literatüründe genellikle bağımsız bir bölüm (kitap) halinde “lakî” başlığı altında, bazan da “lukata” bahsinin alt konusu olarak ele alınır. Hemen her dönemde ve toplumda aktüel değerini koruyan bu konuda klasik fıkıh doktrininde geliştirilen hükümler, bir yönüyle fakihlerin içinde bulundukları dönemin şartlarını ve imkânlarını ve tecrübe birikimlerini yansıtsa da neticede toplumdaki kimsesiz çocuklara sahip çıkılmasını ve onların korunmasını amaçlayan tedbir ve öneriler niteliğindedir. Toplumsal yapıdaki değişmelere paralel olarak bu konuda kurumsal önlemler alınıp yasal düzenlemelere gidilmesi de bu tecrübenin yeni safhalarını teşkil eder.

Mahiyeti ve Şartları. Fakihler lakîi “terkedilerek kaybolmuş çocuk” (Kâsânî, VI, 197), “himaye edeni bulunmayan kaybolmuş çocuk” (Nevevî, IV, 484), “ebeveyni veya köleliği bilinmeyen küçük çocuk” (Rassâ', s. 612), “ailesinin fakirlik korkusuyla yahut zina suçlamasından kurtulmak için terkettiği canlı çocuk” (Muhammed b. Abdullah et-Timurtâşî, IV, 269), “nesebi ve köleliği bilinmeyen, yolda bırakılmış veya kaybolmuş gayri mümeyyiz küçük” (Haccâvî, IV, 405) şeklinde tanımlar. Tanımlardan bir kısmı, kaybolmuş yahut terkedilmiş bir kimsenin hangi şartlarda lakîi ahkâmına tâbi olacağını belirlemeye çalıştığı için ayrıntılıdır. Hanefîler'le Mâlikîler, doğumdan itibaren dört beş yaşına kadarki çocukları bu kapsamda görürken Şâfiîler'le Hanbelîler'in çoğunluğu, gözetilmeye ihtiyaçları bulduğundan dolayı mümeyyiz küçükle deliyi de buna dahil eder. Yapılan tanımlardan, gerek kaybolmuş gerekse ebeveyni tarafından terkedilmiş çocukların lakîi hükümünü alacağı anlaşılacakta da burada esasen ebeveyni bilinmeyen ve halin delâletinden terkedildiği anlaşılan çocuklar ve onların himaye altına alınması söz konusudur. Kaybolmuş ve ailesi tarafından aranan çocuklarda ise asolan onların ebeveynine kavuşturulmasıdır.

Çocuğu bulan kimsenin onu himayesine almada önceliğinin olabilmesi için akıllı, bâliğ, iyi ahlâklı ve çocuğu koruyabilecek güç ve imkâna sahip bir kimse olması gerekir. Böyle olmadığı takdirde hâkim çocuğu ondan alıp bu vasıfları taşıyan başka birine verir. Lakîi himayesine alma hususunda kadınla erkek arasında bir fark gözetilmezse de bazı Mâlikîler süt emme çağındaki küçüklerde emzikli kadına öncelik verirler. Fakihlerin çoğunluğu, ebeveyninin müslüman olduğu anlaşıldığında bu çocuğun gayri müslime verilmesini câiz görmezken Hanefîler bulanın çocuğu koruyacak ehliyeteye sahip olmasını yeterli görür, ancak bu vasfa sahip gayri müslimin yanındaki lakitin temyiz çağına gelindiğinde alınacağını belirtirler.

Hükümü. Kaybolmuş veya terkedilmiş halde bulunan bir çocuğun içinde bulunduğu durumdan kurtarılması bir insanlık görevidir. Fakihler bunu, Kur'an'ın iyilik üzerinde yardımlaşmaya ve hayat kurtarmaya (el-Mâide 5/29, 32) dair emrinin kapsamına giren kifâi, yani bir kısım insanlar tarafından yerine getirildiğinde diğerlerinden sorumluluğun kalktığı dinî bir ödev olarak görürler. Çocuk hayatı

tehlike içinde olup da ona sahip çıkacak başka kimse bulunmadığında ise bu görev farz-ı ayına dönüşür. Çocuğu bulan kimsenin bu durumu şahitle tesbit etmesi, çocuğun ileride köleleştirilmesi veya nesebinin zayı olması tehlikesini önleyeceği durumlarda vâcip, böyle bir tehlike bulunmadığında ise müstehap görülmüştür.

İnsanda asolan hürriyet olup kölelik ânzî bir durum olduğundan lakîi aksi ispatlanmadığı sürece hür kabul edilir. Sahâbe ve tâbiîn âlimlerinin görüşü böyle olduğu gibi ilk dönemlerden itibaren de uygulama böyle olmuştur (İbn Hazm, IX, 162-163). Dinine gelince, esasen küçük çocuk için dinden söz etmeye mahal olmasa da bulûğa ermeden ölmesi gibi bazı muhtemel gelişmeler sebebiyle lakîtin tâbi olacağı dinî ahkâmı belirlemek gerekebilir. Bunun için de fakihlerin çoğunluğu lakîtin bulunduğu ülke veya bölgedeki hâkim dinin esas alınacağını söylerken Hanefîler'den İmam Muhammed ile Mâlikîler'den Eşheb bu konuda bulanın dininin esas olacağı görüşündedir.

Lakîi bulan, onu bakım ve gözetimine almaya diğer kimselere göre daha çok hak sahibidir. Ancak çocuğu nesebini üzerine geçirerek evlât edinmesi veya nesebini zayı etmesi câiz olmaz. Burada amaç, kimsesiz olan bu çocuğun haklarının korunması ve topluma kazandırılması olduğundan bulan kimsenin çocuğa bakıp onu gözeticek ve yetiştirecek ehliyetinde olması gerekir. Değilse ondan alınıp ehil olan bir başkasına verilir. Meselâ fakihlerce küçük, deli, sefiğ, fâsık, mezun olmayan köle ve fakir lakîi himayesine almaya bunun için ehil görülmez.

Hadiste zikredilen, devlet başkanının velisi olmayanların velisi olacağına dair genel kuralın delâletiyle (Tirmizî, “Nikâh”, 15; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 19; İbn Mâce, “Nikâh”, 15) lakîtin velisi prensip olarak devlet başkanıdır. Bulan kimse ancak hâkimin karar vermesi halinde lakîtin velâyetini üstlenebilir. Velisinin devlet olması sebebiyle çocuk öldüğünde mirasçısı veya aleyhine bir suç işlendiğinde hak sahibi beytûlmâl olduğu gibi tazminat gerektiren bir fiil işlediğinde de beytûlmâl sorumlu olur.

Lakîtle ilgili meseleler arasında belki de en önemli olanı nesebidir. Lakîtin ebeveyni bilinmediğinden kural olarak nesebi de yoktur. Baba olabilecek yaşta bir müslüman onun kendi çocuğu olduğunu ileri

sürdüğünde Hanefîler, lakitin nesep sahibi olmasını kolaylaştırmak amacıyla normal ispat hukuku kurallarını işletmeksizin bu mücerret iddiayı çocuğu ona verebilmek için yeterli görürler. Hanefîler bu konuda kıyası terkederek istihnas yoluyla közümlü üretmiştir. Kıyas burada diğer alanlarda olduğu gibi iddianın bir delille ispatını gerektirmekteyse de çocuğu himayede ehliyetsizliği sabit olmadığı sürece iddia sahibinin ikrarının esas alınması çocuk için salt yarar içerdiği ve başka bir şahsa zarar da söz konusu olmadığı için kıyasın gerektirdiği kural terkedilmektedir (Kâsânî, VI, 199). Hanefîler'in bu görüşüne Şâfiî ve Hanbelîler de katılır. İddia sahibinin zimmi olması halinde ise durum kısmen farklıdır. Zimmi iddiasını delille ispat ederse nesebi lehine tescil edildiği gibi çocuk da kendisine verilir. Mücerret iddia sahibi ise sadece nesep hakkı doğar ve çocuğun kural olarak müslüman olduğuna hükmedilerek zimmiye çocuğu yetiştirme (hidâne) hakkı verilmez. Kölenin mücerret iddiasında da çocuğun hürriyet hakkı saklı tutulur. Bu kayıtlar, çocuk için en yararlı olanı bulmak ve ona bu yönde bir gelecek hazırlamak amacıyla. Mâlikî fakihleri ilke olarak lakitin nesebinin delille ispatından yanadır. Birden fazla kimse nesep iddiasında bulunduğu fakihlerin genel görüşü, müslüman-zimmi ayrımı yapılmaksızın normal ispat hukuku kurallarını işletmektir. Şâfiî ve Hanbelîler, nesep tesbitinde fiziksel özelliklere bakarak tesbitte bulunma usulü olan "kıyâfe" gibi özel tekniklerden de yararlanılması taraftarıdır. Hanefîler, nesep iddiasında bulunanların delillerinin eşitliği halinde çocuk için daha yararlı olacağını düşündüklerinden müslümana veya hür kimseye öncelik verirler. Bir kadının lakitin kendi çocuğu olduğunu iddia etmesi halinde ise nesep kocasına bağlanacağı ve onun hukukunu da ilgilendirdiği için kural olarak bu iddiasını delille ispatı istenir.

Lakitin beslenme, giyim, barınma gibi masrafları (nafaka), varsa üzerinde bulunan veya ona hibe edilenler gibi özel malından, değilse bu tür harcamalara tahsis edilmiş vakıflardan, o da yoksa devlet bütçesinden karşılanır. Çocuğu bulan kimse, hâkimden izin alarak bulûğ sonrası geri istemek üzere kendi malından harcama yapabilir. Böyle bir izin alınmazsa yapılan harcama çocuk lehine teberru sayılır.

Lakitin bulunduğu bölgeden başka bir yere götürülmesinin hangi durumda câiz olacağına dair özellikle Şâfiî ve Hanbelî mezheplerindeki tartışmalar ve kısıtlayıcı

hükümler, gerek çocuğun bulunduğu mahalden uzağa götürülmeyip nesebinin ve ailesinin ortaya çıkmasına imkân hazırlamayı, gerekse şehirde bulunan çocuğun köye ve günlük hayat standardı daha düşük bir yere götürülmesinde veya uzak bir bölgeye götürülüp köleleştirilmesinin kolaylaşmasında olduğu gibi çocuğun hak kaybına uğramasını önlemeyi amaçlamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, "Nikâh", 15; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 19; İbn Mâce, "Nikâh", 15; İbn Hazm, *el-Muhalâ*, Kahire 1389/1969, IX, 162-166; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II, 434-440; Serahsî, *el-Mebsût*, X, 209-221; Kâsânî, *Bedâ'i*, VI, 197-200; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, İstanbul 1985, II, 255-256; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, Kahire 1389/1969, VI, 112-136; Üsrüşenî, *Ahkâmü's-şığâr*, Beyrut 1418/1997; Nevevî, *Rauzatü'l-tâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecvûd - Ali M. Muavvaz), Beyrut 1412/1992, IV, 483-518; İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fıkhiyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), s. 224-225; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* (Kahire), V, 342-348; Erdebilî, *el-Envâr li-a'mâli'l-ibrâr*, Kahire 1390/1970, I, 670-675; Rassâ', *Şerhu Hudûdi İbn 'Arafe*, Muhammediye 1412/1992, s. 612-613; Haccâvî, *el-İknâ'*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), IV, 405-410; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, V, 155-161; Muhammed b. Abdullah et-Timurtâşî, *Tenvirü'l-ebşâr* (İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr* [Kahire] içinde), IV, 269; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Kahire 1386/1967, V, 446-464; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr* (Kahire), IV, 269-275; Bilmen, *Kamus*, VII, 228-241; M. Mustafa Şelebî, *Ahkâmü'l-üsre fi'l-İslâm*, Beyrut 1397/1977, s. 709-712; Mahmûd Şeltût, *el-Fetâvâ*, Beyrut 1403/1983, s. 319-322; Abdülkerim Zeydân, *Mecmû'a Buhûş fıkhiyye*, Bağdad 1407/1986, s. 351-374; Saffet Köse, *İslam Hukukunda Bulunmuş Mal ve Çocuk* (yüksek lisans tezi, 1988), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Âmâl Yâsin Abdülmü'tî el-Bündârî, *et-Teşrî'u'l-İslâmî fi ri'âyeti'l-lakiğ ve hüfzü'l-lukağa* (doktora tezi, 1988), Câmi'atü'l-Ezher Fer'u'l-benât, el-Mektebetü'l-Merkeziyye, nr. 250; Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Çocuk*, İstanbul 1990, s. 193-205; Meryem Ahmed ed-Dağistânî, *Ahkâmü'l-lakiğ fi'l-İslâm*, Kahire 1413/1992; E. Pritsch - O. Spies, "İslam Hukukunda Kâsânî'ye Göre Bulunmuş Çocuk" (trc. Sabri Şakir Ansay), *AÜİFD*, IV/1-2 (1955), s. 13-15; A. M. Delcambre, "Lakiğ", *EP* (İng.), V, 639; "Lakiğ", *Mu.F*, XXXV, 310-325.

SAFFET KÖSE

LA'L (ل)

Klasik Türk edebiyatında
adından en fazla bahsedilen
kıymetli bir taş.

Yakut cinsinden parlak kırmızı renkli ve saydam bir cevher olan la'l ham maddesi billürleşmiş alüminyum oksididir (grena, spinal); Seylan taşı olarak da bilinir. Ahd-i

Atîk'in birkaç yerinde adı anılan la'lin (meselâ bk. Eyub, 28/18) İbrânîce'den lâl şeklinde Farsça'ya, oradan da Arapça'ya geçtiği sanılmaktadır (Dihhudâ, XXII, 222). Abbâsî hilâfetine ilk dönemlerine kadar bilinmeyen bu kıymetli taş rivayete göre büyük bir deprem sonucu Bedahşan yakınlarındaki Sekenan (?) dağının varılmasıyla ortaya çıkmıştır. Kadınlar, adını çıkardığı yere nisbetle alan bu kırmızı taşın daha ziyade açık tonlarından küpe yapmayı âdet edinince değeri artmış ve mücevherattan sayılmaya başlanmıştır. Dihhudâ'nın çeşitli kaynaklardan derlediği bilgilere göre la'lin nar tanesi, erguvan ve pembe menekşe renginde görüldüğü, yakuttan daha yumuşak ve daha açık renkte tabiatının mutedil, germî ve huşkî olduğu, kalp, zihin ve görme melekesine faydası dokunduğu, şehveti tahrik ettiği, üstünde la'l bulunan kişinin korkulu rüya görmediği, sevdâvî rahatsızlıklara iyi geldiği ve şerbet yapılarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (a.g.e., XXII, 222-223). La'lin oluşumuyla ilgili bir efsaneye göre ise yerden beyaz renkte çıkarılan taş taze kana bulanıp güneşte kurumaya bırakılarak renklendirilmiştir (Sûdî, I, 79).

Yakutun bir çeşidi olan la'l açık kırmızı renginden bilinir. La'l kelimesiyle kurulmuş tamlamalarda pembe rengin ön plana çıkarılması bu sebeptedir. La'l-i rum-mânî (nar tanesi renginde la'l), la'l-i âbdâr (şeffaf, açık renkli la'l), la'l-i piyâzegî (kırmızı renkli la'l), la'l-i revân (üzüm şarabı renginde la'l), la'l-i böyreğ (güneş kızılı la'l), la'l-i hoş-âb (berrak la'l) renginin çeşitli tonlarını ifade eden tamlamalardır. Son tamlama sevgilinin dudağından kinaye olup dudak rengi olan pembeyi ön plana çıkarır.

Eskiden beri kemer, gerdanlık, yüzük, küpe, kadeh, hokka vb. eşya yapımı ile cilt süslemelerinde kullanılan la'l divan şiirinde daha ziyade Bedahşan adıyla birlikte anılır (la'l-i Bedahşî, la'l-i Bedahşânî vb.). Bu bölgede çıkarılan bir tür pembe yakuta bedahş adının verilmesi de (DîA, V, 291) şairlerin la'l ile bedahş (bedahşan = yakutlar) birlikte kullanmalarına ve bedahşan kelimesiyle zaman zaman her iki mânâyı da kastederek sanat göstermelerine yol açmıştır: Nakkâş bilindi nakş içinde / La'l oldu iyan bedahş içinde (Nesîmî).

La'l, Şark edebiyatlarında hemen daima sevgilinin dudağı yerine bir mazmun olarak kullanılmıştır. Şairler "leb-i la'l" yerine mecâz-i örfî yoluyla yalnızca la'l de-